

## СТАНОВИЩЕ

на доц. д-р Павел Петков Георгиев по конкурс на Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за заемане на академичната длъжност „професор“ в катедра „Теория и история на културата“

Обявеният в Държавен вестник (бр. 61 от 28 юли 2017 г.) конкурс на ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“ за „Професор“ по професионално направление 3.1 „Социология, антропология и науки за културата: Теория и история на културата: Средновековна българска култура“ е с един участник – доц. доктор на науките Цветелин Йорданов Степанов.

Документите, представени от кандидата са изрядни и дават ясна представа за неговите научни и преподавателски качества.

В конкурса доц. д-р Цв. Степанов се явява с 16 научни публикации, от които 1 монография, съставителство и редакция на 3 книги, от които една на английски език и 12 статии. Всички са от периода след 2006 г., т.е. след придобиване на научната длъжност „доцент“ и не включват публикациите, свързани тематично с придобитата през 2015 г. научна степен „доктор на науките“.

Основният дял може да се формулира като „Религиоведение в езическа България“. Тук влиза монографията „Религии в езическа България. Историографски подходи 1980-2015 г. София, 2017, изд. Парадигма, 238 с. и 29 с. ил., а също и статия № 8 от списъка на автора.

В своето становище, изхождайки от своето място в избраното от ФФ на СУ научно жури, ще се спра по-обстойно на монографичния труд на кандидата.

Той е пръв научен опит за систематизация на различни, често взаимно изключващи, се тези и подходи по оценка на сложните и крайно недостатъчно осветлени в източниците данни за религиозни практики в предхристиянска България. Ценното в подхода на автора, е че се стреми да преценява тезите, мненията, а и доводите, на изследователите преди него, от гледна точка на ясно дефинирана методология. По същество Цв. Степанов се е ограничил съзнателно с проблемите на прабългарското „езичество“. На Тенгризма е обърнато сериозно, крайно критично, внимание. Това е направено от гледна точка на актуални структуроопределящи характеристики на култа към Тенгри и други култове, вярвания или практики у тюркоезичните народи. От методологична гледна точка главната му преценка е за дедуктивност в съжденията на привържениците на тази теза.

По отношение на Зороастризма Степанов констатира, че тази теория е „пълна с подводни камъни“, дори ако се отнася само до архитектурата на езическите храмове в държавните центрове и данните за култ към огъня. Като перспективни за археологическите проучвания по темата авторът отбелязва данните за особени по своите конструктивни и функционални белези пещи за храна и това е наистина важна насока за теренните проучвания.

Във връзка с парадигмата Митраизъм Степанов е склонен да оцени положително не толкова възможността за култ към Слънчевия бог Митра, колкото архаичните индоирански реалии и реликти в него да са изходна основа за редица проявления на религията на българите. По отношение на характерните за късносарматската култура метални амулети, свързани с почит към Конника-Слънце трябва да се изтъкне, че археологическите находки у нас, поне засега, не дават основания да ги свързваме с българите от VIII-IX в. Религиозно-културната ситуация в района на Кавказ за Цв. Степанов е „продуктивна и евристична“ за издирвания на аналогии и реалии на прабългарското езичество, но при методологически регламентирани времеви и пространствени подходи. Неговите предложения в тази посока почиват изключително на свидетелството на Мовсес Каланкатуаци, както и на фолклористки наблюдения и заключения.

Теорията за широкоспектърният синкретизъм в прабългарската религия Цв. Степанов оценява критично и уместно като „механически“, но приема три от заключенията на Ал. Мошев като правдиви: 1. Политеистичен характер; 2. Наличие на култ към Тенгри, но не само в неговите тюркски измерения; 3. Култ към небесните светила.

Авторът е убеден привърженик на индоиранския произход на прабългарите и е склонен да изведе началата на тяхната религиозна система от Средна Азия и Кавказ, но правдиво отчита процеса на конвергенция на тюркоалтайските и иранските културни и религиозни представи след средата на VI в.

Тази позиция Цв. Степанов защитава във втората част на своя труд, посветена на „Индоевропейската и индоиранската парадигма в примери“. Тя не съдържа опит за реконструкция на религията на българите преди покръстването, а отново е коментар на основните становища по разглежданите феномени с още по-широка обосновка на онези от тях, които авторът е склонен да приеме.

Третата част от монографията си авторът е нарекъл „*(Не)възможната тракийска парадигма*“. С нея той цели да реабилитира донякъде старата и забравена доскоро, но съживявана през последните десетилетия, теза за тракийския произход на българите и на техните дохристиянски вярвания. Тракийското културно и верско наследство авторът е склонен да приеме, но едва през IX в., във връзка с интеграция на тракийско население в пределите на българската дългава. В случая се имат предвид феномени като нестинарските игри, празника русалии и други. Но и така е трудно да се съгласим, че тракийското наследство е станало част от собствено прабългарските вярвания, особено след като славянското наследство е изключено по презумпция.

Авторът отхвърля тезата на крайните привърженици на „тракийската парадигма“, които смятат траките за пряк участник в етногенетичния процес на прабългарите. По тази причина е направил обстояйни исторически екскурси, които оправдава с методологически цели. Определен интерес представлява въпросът, който поставя във връзка с ролята на завърналото се под ръководството на Кубер (и Мавър!) старо население от балканските провинции на Империята и поданно на Хаганата през по-голямата част от VII в. Може би в този хетерогенен етнокултурен комплекс трябва да се търси решението на въпроса за близкото или аналогично означение „колабризмос/колобър“ за „жрец-гадател“ у траки, авари и прабългари, което Цв. Степанов оставя в крайна сметка „с отворени опции“.

Четвъртата част на монографията е посветена на не по-малко спорните въпроси около приемането на християнството от прабългарите далече преди покръстването. Според него религията на прабългарите е в типологично отношение супремотеизъм, а не монотеизъм. Но в какъв Theos се заклеват българите при Омуртаг и Пресиян? Прабългарски, християнски, или в „ромеизирана“ тяхна представа за единен Бог? Археологическите данни за безпроблемна употреба на знака-теоним и апотропей IYI, както преди, така и след средата на IX в., изтъква предимствата на последната от посочените възможности.

Така или иначе, авторът споделя мнението за проникване на християнството в центровете на Първото българско царство, без то да е навлязло масово сред техните жители през първата половина и средата на IX в. Археологическият контекст, за който апелира, като възможна основа за задълбочаване на нашите знания за навлизане на християнството там предоставят, включително и през последните две години, проучванията на пластове и съоръжения под Голямата базилика в Плиска.

Като компенсация за изключително историографския си подход, Степанов представя своите изводи в заключителна част, която е озаглавил „*Възможни решения*”. Един от тях е за еволюцията в религиозните представи на прабългарите от тяхното етнокултурно обособяване. Дефинираните два периода на тяхното формиране и развитие са обективно постулирани. За първия от тях (преди началото на IX в.) трябва да се признае обаче, че не разполагаме с никакви преки свидетелства и разработките остават изцяло в плен на компаративни допускания, основани на спорни данни за етногенеза и историческия път на българите към Долен Дунав. Преките свидетелства за прабългарската религия са изцяло от периода след края на VIII в. и поради това би било по-правилно да се поставят за разглеждане и въпросите за „аварското” наследство, а също и за византийско-близкоизточни влияния в сферата на сабейството, манихейството и късния християнски гностицизъм, за който има вече достатъчно емпиричен материал в т. нар. руноподобно писмо.

В крайна сметка, можем да се съгласим с автора, че за единна и хомогенна религиозна система у прабългарите преди покръстването не може да се говори. Опитът за детайлиране на представите за религиозността изобщо, особено в областта на фолклора, си остава твърде рискован.

Монографичният труд на Цв. Степанов е важен за религиоведението, културологията, а и за историческата и археологическата наука у нас, преди всичко с научния си подход към тази дискусийна проблематика, с постулираната ясно методология, обективно обобщение на направеното до сега и трасираните пътища за по-нататъшно изследване на духовния живот в ранносредновековна България.

По отношение на историческата и археологическа стойност на останалите публикации на Цв. Степанов мога да изразя, адмирации, или поне съгласие, с опитите за по-съвременни, по-задълбочени и разкрепостени виждания и новаторски културологичен поглед върху процесите на етногенез и културно развитие на българите в периода V-IX в., а и през Средните векове. Заедно с това у мене са налице и някои резерви по отношение на подценяването на тезата за тюркоезичието и културната обвързаност на голяма част от прабългарската аристокрация от IX в. към тюркските традиции. Според мене, Цв. Степанов не отчита в достатъчна степен данните за употреба в първобългарските надписи не само на тюркоезична военна или титулатурна терминология, но и на понятия за роднински връзки като син и престолонаследник, брат, племенник и други.

В заключение, като имам предвид личните качества на доц. д н Цветелин Степанов и постигнатото в представените от него за конкурса публикации, гласувам с убеждение да бъде избран на академичната длъжност „професор”.

22. 11. 2017 г.

Шумен

Подпис: .....

(доц. д-р Павел Георгиев)